

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE KELEKELE 2012

Fakamatala Fakahinohino

(Ko e fakamatala ni 'oku 'ikai ko ha konga 'o e Lao Fakaangaanga ni ka 'oku fakataumu'a pe ke fakamatala'i 'a hono taumu'a fakalukufua.)

1. Ko e ngaahi fakatonutonu ni 'oku fa'u ke ne makupusi 'a e ngaahi fokotu'u na'e ma'u mei he ngaahi fakataha lahi 'a e kakai 'i Tonga pea pehe foki ki Nu'usila ('Aokalani pea mo Wellington), 'Aositelelia (Brisbane, Sydney, Melbourne mo Canberra), 'Amelika (Hawaii, Los Angeles, San Francisco mo Salt Lake City) 'a ia na'e 'i ai 'a e kau Tonga tokolahi. Ko e ngaahi fakakaukau 'a e ngaahi siasi pea mo e ngaahi kulupu makehe kuo 'osi fakakaukau'i mo ia 'i he ngaahi fakatonutonu ni. Ko e ngaahi fakakaukau ko ia na'e fakahoko mai 'i he founga tohi kuo 'osi fakaha mo ia 'i he ngaahi fakatonutonu ni.
2. Na'e fa'u 'a e Lao Fakaangaanga ko eni mo e fakakaukau kuo 'osi fakapaasi 'a e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Kelekele 2012 mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 2) ki he Kelekele 2012. Ko ia ai, 'oku totonu ke alea'i 'a e ngaahi Lao Fakaangaanga 'e tolu 'oku ne fakatonutonu 'a e Lao ki he Kelekele 'i he hokohoko 'oku fakafika atu 'aki.
3. Ko e lahi taha 'o e ngaahi fakatonutonu 'oku fekau'aki ia mo hono 'ave 'o e ngaahi mafai ki he ngaahi me'a fakakelekele mei he Fakataha Tokoni mo e Kapineti ki he Minisita Fonua. Ko e ngaahi fakatonutonu kehe 'oku fakamatala'i atu 'i he ngaahi palakalafi 'i lalo.
4. Ko e kupu 3 'oku ne 'omai 'a e faka'uhinga ki he lea ko e "kelekele na'e toki ma'u fo'ou", 'a ia ko ha kelekele kuo ma'u 'i ha 'uluaki foaki kae 'ikai ko ha tukufakaholo 'i he famili. Ko e kelekele pehe kuo 'osi ngaue'i 'e he famili mo teu'i 'i he'enu fakakaukau 'e tauhi nofo pe 'a e kelekele 'i he famili ko ia na'a nau toki ma'u fo'ou. 'Oku 'i ai ha fokotu'u ki mui 'i he Lao Fakaangaanga ke fakatonutonu 'a e lao 'o e hokohoko 'ea ki he ngaahi 'api kae lava ke hoko 'a e fakakaukau ko ia. 'Oku toe 'omai foki 'e he kupu 3 ha 'uhinga'i lea ki he ngaahi naunau 'oku pipiki ki he kelekele ke lau ia ko e konga 'o e kelekele pea ko e fakatonutonu 'i he kupu 4 'oku ne fakaha ai ko e kelekele mo e ngaahi me'a 'oku pipiki ki ai ko e me'a pe ia 'e taha.
5. Ko e kupu 5 'oku fakataumu'a ia ke fakahoko atu 'a e ngaahi kole 'api ki he Minisita Fonua kapau ko e kelekele 'a e Pule'anga pea ki he Ma'u Tofi'a Tukufakaholo kapau ko e kelekele 'i hono tofi'a. Ko e kupu si'i (2) 'oku ne 'oange 'a e totonu ki he kakai fefine ke nau kole ha'anau 'api kolo koe'uhi ko e lahi 'a e fiema'u potupotu tatau ma'ae kakai fefine 'a hono tufaki 'o e kelekele. 'Oku 'ikai ke 'oange 'a e ngaahi totonu ko eni ki he ngaahi 'api tukuhau.
6. Ko e kupu 6 'oku fakatokanga'i ai 'a e hoha'a mei he kakai koe'uhi ko e taimi ke fakahoko ai ha tu'utu'uni fekau'aki mo ha kole 'api. Ko e tu'utu'uni ke fakahoko ia 'i loto 'i he mahina 'e 12 pea ka 'ikai pea 'e lau leva kuo 'osi tali 'a e kole 'api ko ia.
7. 'Oku fa'u 'a e kupu 7 'o makatu'unga 'i he ngaahi fakakaukau mei he kakai fekau'aki mo e faingata'a ko ia ke ma'u ha faingamalie ke sio ki he Ma'u Tofi'a. 'Oku fakahoko 'eni 'i he kupu

si'i (2). Ko e kaveinga hono ua 'oku fekau'aki ia mo e Ma'u Tofi'a mo 'ene fakangofua ha taha ke nofo 'i he kelekele kae 'ikai ke lesisita ai. Ko e kaveinga hono tolu 'oku fekau'aki ia mo e 'eke ha pa'anga ki mu'a pea toki tali ha kole 'api. 'Oku fakahoko 'eni ko e hia pea hilifaki ki ai mo e tautea ko e mo'ua \$1000.

8. 'Oku fekau'aki 'a e kupu 8 mo e totongi 'o e ngaahi lisi ki he ngaahi kautaha lotu pea mo e ngaahi kautaha 'ofa ki he masiva. Na'e lahi 'a e hoha'a ki he lahi 'o e totongi lisi pea mo e 'eke 'a e ngaahi totongi ke fakahoko ki mu'a pea toki tali ha kole lisi. 'Oku fakahoko 'eni ko e hia hilifaki ki ai mo e tautea ko e mo'ua \$1000.
9. 'Oku fiema'u 'i he kupu 9 ke fakahoko 'e he Minisita 'ene tu'utu'uni ki he ngaahi me'a fakakelekele 'i loto 'i he mahina 'e 3. 'Oku fakanounou 'a e taimi ko 'eni ki he mahina 'e taha 'i he'ene fekau'aki mo e ngaahi kole mokisi ke fakafaingofua'i ai 'a e ngaue fakakomesiale anga maheni.
10. 'Oku fakataumu'a 'a e kupu 10 ki hono fili 'o ha Failesisita Seniale pea mo ha Pule Savea 'a ia 'oku fekau'aki eni mo e fokotu'u ko ia ke tuku ki tu'a ki he sekitoa taautaha 'a e ngaue 'a e kau savea.
11. 'Oku fakangofua 'i he kupu 11 'a e ngaahi tautea ke fakahoko 'e he ngaahi Tu'utu'uni ki hano maumau'i 'o e ngaahi Tu'utu'uni ko ia.
12. Ko e kupu 12 'oku fekau'aki ia mo hono lisi atu 'e he Ma'u Tofi'a 'a hono tofi'a 'o lahi hake ia 'i he fakangatangata fakalao ko e peseti 'e 5 'o e tofi'a, 'o 'ikai kau heni 'a e ngaahi lisi ko ia ki he ngaahi kautaha lotu mo e ngaahi kautaha 'ofa ki he masiva.
13. 'Oku 'oange 'i he kupu 13 'a e totonu ki he Minisita ke ne fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i he fale'i mei he Komisoni Kelekele Tau'ataina.
14. 'Oku 'oange 'i he kupu 14 'a e totonu ki he fefine Tonga kuo ne hokosia hono ta'u 21 ke kole pea mo ma'u hano 'api kolo.
15. 'Oku 'oange 'i he kupu 20 'a e totonu ki ha uitou ke ne lisi atu 'a e kelekele 'oku ne fakauitou ai 'o 'ikai toe fiema'u ke loto ki ai 'a e 'ea 'okapau ko ha kelekele na'e toki ma'u fo'ou.
16. Ko e fakatonutonu 'i he kupu 21 'oku ne fakahoko ko e hia ke 'eke ha pa'anga ki hano fakafo'ou 'o ha lisi pea mo fakamafai'i 'a e Minisita ke fakafo'ou 'a e ngaahi lisi.
17. 'Oku fakatonutonu 'i he kupu 23 'a e lao 'o e hokohoko ki he kelekele ke fakangofua 'a e ngaahi 'ofefine pea mo e fanau kuo ohi fakalao 'a e tokotaha ma'u 'api ke nau hoko ki he kelekele 'i ha hoko ha ngaahi me'a pau.
18. 'Oku 'oange 'i he kupu 24 'a e totonu ki ha uaifi kuo li'aki 'a e totonu ke nofo 'i he 'api fakafamili mo 'ene fanau.

19. 'Oku 'oange 'i he kupu 25 'a e ngaahi totonu ki ha memipa 'o ha famili na'e nofo mo tauhi ha kelekele 'o laka hake 'i he ta'u 'e nima.
20. 'Oku to'o 'i he kupu 26 mo e 27 'a e mafai ke fakangofua 'a e ngaahi lisi mei he Kapineti 'o 'oange ki he Minisita ke ne fakahoko 'o fakatatau ki he fale'i 'a e Komisoni Kelekele Tau'ataina.
21. 'Oku 'oange 'i he kupu 28 'a e totonu ki he uitou ke ne mokisi 'a e kelekele na'e toki ma'u fo'ou 'o 'ikai ke toe fiema'u ke loto ki ai 'a e 'ea.
22. 'Oku 'oange 'i he kupu 30 'a e mafai ki he Minisita ke ne to'o ha kelekele ke ngaue'aki ki he ngaahi taumu'a ma'a e kakai 'o fakatatau ki he fale'i 'a e Komisoni Kelekele Tau'ataina.
23. 'Oku tapui 'i he kupu 31 'a hono tuku atu ha fekau ke totongi ki he kelekele.

C

T

**LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU)
(FIKA 3) KI HE KELEKELE 2012**

C

T

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE KELEKELE 2012

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi kupu

Kupu

1	Hingoa nounou.....	3
2	Kamata'anga	3
3	Fakatonutonu 'a e kupu 2.....	3
4	Fakatonutonu 'a e kupu 4.....	4
5	Fakatonutonu 'a e kupu 7.....	4
6	Tanaki 'a e kupu 7A.....	4
7	Fakatonutonu 'a e kupu 8.....	4
8	Fakatonutonu 'a e kupu 17.....	5
9	Fakatonutonu 'o e kupu 19.....	5
10	Fakahu 'a e kupu 21A.....	6
11	Fakatonutonu 'a e kupu 22.....	6
12	Fakatonutonu 'a e kupu 33.....	6
13	Fakatonutonu 'a e kupu 34.....	6
14	Fakatonutonu 'a e kupu 43.....	7
15	Tanaki 'a e kupu 43A.....	7
16	Fakatonutonu 'a e kupu 47.....	7
17	Fakatonutonu 'a e kupu 51.....	7
18	Fakatonutonu 'a e kupu 53.....	8
19	Fakatonutonu 'a e kupu 55.....	8
20	Fakatonutonu 'a e kupu 56.....	8
21	Fakatonutonu 'a e kupu 60.....	9
22	Fakatonutonu 'a e kupu 65.....	9
23	Fakatonutonu 'a e kupu 82.....	9
24	Tanaki 'a e kupu 88A.....	10
25	Tanaki 'a e kupu 88B.....	10
26	Fakatonutonu 'a e kupu 89.....	10
27	Fakatonutonu 'a e kupu 90.....	10
28	Fakatonutonu 'a e kupu 100.....	10
29	Fakatonutonu 'a e kupu 113.....	11
30	Fakatonutonu 'a e kupu 141.....	11
31	Fakatonutonu 'a e kupu 151.....	11
32	Fakatonutonu 'a e Sipinga Fika 11 'i he Tepile IX.....	11

T

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE KELEKELE 2012

KO HA LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE KELEKELE KE FAKAHOKO'AKI HA NGAahi LILIU KI HE NGAahi ME'A MAKEHE 'O HANGE KO E KONGA HONO TOLU 'A HONO VAKAI'I 'O E NGAahi TU'UTU'UNI, PEA MO E NGAahi ME'A FEKAU'AKI MO IA.

Kamata'anga []

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa nounou

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Kelekele 2012.
- (2) 'I he Lao ni, ko e Lao ki he Kelekele, 'i hono fakatonutonu, 'e ui ia "ko e Lao ki he Kelekele".

2 Kamata'anga

Kuo pau ke kamata ngaue'aki 'a e Lao ni 'i he 'aho ko ia 'e tu'utu'uni 'e he Minisita 'i ha Fanongonongo 'i he Kasete, pea 'e ngofua ke kamata ngaue'aki 'a e ngaahi kupu kehekehe 'i ha ngaahi 'aho kehekehe.

3 Fakatonutonu 'a e kupu 2

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 2 'o e Lao ki he Kelekele 'aki hono tanaki atu 'a e ngaahi 'uhinga'i lea fo'ou ko eni –

“**ngaahi naunau**” 'oku 'uhinga ki he ngaahi me'a fakatautaha 'oku pipiki ki he kelekele 'o kau ai mo ha fale;

“**kelekele na'e toki ma'u fo'ou**” 'oku 'uhinga ki ha 'api kolo pe 'api tukuha kuo lesisita koe'uhi ko hano foaki kae 'ikai ko ha ma'u 'i he 'ea hoko;”

4 Fakatonutonu ‘a e kupu 4

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 4 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono fakafika ‘a e kupu ko e kupu si’i (1) fo’ou pea tanaki atu ‘a e kupu si’i (2) fo’ou ko eni –

“(2) ‘Oku kau ‘i he totonu ‘oku ma’u ‘e ha taha ma’u kelekele ‘a e ngaahi naunau (fixtures) ‘oku pipiki ki he kelekele.”

5 Fakatonutonu ‘a e kupu 7

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 7 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono –

- (a) fakahu ‘a e kupu’i lea ni “pea kuo ne hokosia ‘a hono ta’u 21 pe lahi ange” ‘i he hili ‘a e ha tu’o ua ‘a e fo’i lea ko e “Tonga” ‘i he ‘uluaki laine;
- (b) fakahu ‘a e kupu’i lea ni “ki he Kelekele ‘o e Pule’anga pe ko e Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ki he kelekele ‘i hono tofi’a” ‘i he hili ‘a e kupu’i lea ko e “Minisita Fonua” ‘i he laine ua;
- (c) fakafika ‘a e kupu ni ko e kupu si’i (1); pea
- (d) tanaki atu ‘a e ongo kupu si’i fo’ou (2) mo e (3) ko eni –

“(2) Ko e fefine Tonga kotoa pe kuo fa’ele’i ko e Tonga pea kuo ne hokosia ‘a hono ta’u 21 ‘i ha’ane kole ma’u ‘api ‘i he sipinga tohi kuo tu’utu’uni, ki he Minisita Fonua ki he Kelekele ‘o e Pule’anga pe ko e Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ki he kelekele ‘i hono tofi’a, ‘oku pau ke totonu ke ne ma’u, ‘o fakatatau ki he ngaahi tu’utu’uni ‘o e Lao ni, ha konga kelekele ‘o ‘ikai lahi hake ‘i he sikuea mita ‘e 1618.7 ‘i ha kolo ko e ‘api kolo.

(3) Ko e ngaahi kole kotoa pe ‘oku fakahoko ‘i he kupu ni kuo pau ke fakahu ia ‘i ha tohi ki he Minisita Fonua ‘a ia te ne fakaha tohi ki he Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ‘oku fekau’aki mo e kelekele ko ia.”

6 Tanaki ‘a e kupu 7A

‘Oku fakatonutonu ‘a e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e kupu 7A fo’ou hili ‘a e kupu 7 ‘o hange ko eni –

“7A Tu’utu’uni ki he kole

Kuo pau ke fakahoko ‘e he Minisita pe ko e Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ‘a e tu’utu’uni fekau’aki mo ha kole ‘o ha kelekele kuo fakahoko ‘o fakatatau ki he kupu ki mu’a heni, ‘i loto ‘i he mahina ‘e 12, pea kapau ‘e ‘ikai ke fakahoko ia pea ‘e lau leva kuo tali ‘a e kole ko ia pea ‘e ngofua ke hoko atu ‘a e tokotaha kole ke lesisita ‘a e kelekele.”

7 Fakatonutonu ‘a e kupu 8

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 8 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono fakafika ia ko e kupu si’i (1) pea tanaki atu ‘a e ngaahi kupu si’i fo’ou ni ‘i he hili pe ia –

“(2) Kuo pau ke fakaha ‘e he Ma’u Tofi’a kotoa ‘a e feitu’u mo e taimi ‘e faingamalie ai ‘i he mahina kotoa ke fakataha mo e kakai fekau’aki mo e ngaahi kole pea mo ha

ngaahi me'a fekau'aki mo hono tofi'a. 'O kapau 'e 'i muli 'a e Ma'u Tofi'a kuo pau ke ne fili ha taha 'a hono famili ke ne fakahoko 'a hono ngaahi fatongia 'i he Lao ni. Ko ha Talasiti ki ha tokotaha ta'u si'i kuo pau ke ne fakahoko 'a e me'a tatau, ke ne fakaha 'a e feitu'u mo e taimi 'e faingamalie ai ke ne fakataha ai mo e kakai ki he ngaahi me'a fekau'aki mo e tofi'a.

- (3) 'I he taimi kuo nofo pea mo ngaue'i ai 'e ha taha ha kelekele 'i ha ta'u 'e taha pe lahi ange, koe'uhi ko ha loto ki ai 'a e Ma'u Tofi'a, 'e ngofua ke ne kole ke lesisita 'a e kelekele ko ia pea kuo pau ke tokoni'i 'e he Ma'u Tofi'a 'a e lesisita ko ia. 'O kapau 'e 'ikai tali 'e he Ma'u Tofi'a ke lesisita, 'e ngofua ke kole 'a e tokotaha kole ki he Minisita ke ne fakahoko 'a e lesisita ko ia 'o fakatatau mo hono ngaahi mafai 'i he kupu 34 'o e Lao ni. 'E fakahoko 'a e founa tatau fekau'aki mo e kelekele 'o e Pule'anga 'a ia 'e fakahoko ia 'e he Komisoni Kelekele Ta'u'ataina mo e Fakamaau'anga Fakatonutonu Kelekele.
- (4) Ko e hia 'a e 'eke ha pa'anga pe ngaahi koloa, fakahangatonu pe 'ikai fakahangatonu, ke fakafetongi 'aki hano foaki 'o ha kelekele. Ko ha taha kuo ne fakahoko 'a e hia ni, 'i ha'ane halaia, kuo pau ke ne totongi 'a e tautea pa'anga ko e \$1000. 'Oku 'ikai kau heni 'a e ngaahi me'a'ofa tu'ufakaholo mo e foaki tau'ataina 'o ha me'a'ofa pa'anga pe koloa koe'uhi ko hono foaki 'o ha kelekele 'o fakatatau mo e angafai 'i Tonga."

8 Fakatonutonu 'a e kupu 17

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 17 'o e Lao ki he Kelekele 'aki hono fakafika ia ko e kupu si'i (1) pea tanaki atu 'a e ngaahi kupu si'i fo'ou ni 'i he hili pe ia –

- "(2) Ko e totongi ki he lisi 'a e ngaahi sino ko 'eni kuo pau ke tauhi ke si'isi'i pea ke tu'utu'uni'i ia 'e he Minisita 'i he fale'i 'a e Komisoni, pea 'i ha feongoongoi mo e Ma'u Tofi'a.
- (3) 'Oku ta'efakalao pea ko e hia ke 'eke ke totongi ha pa'anga ki mu'a koe'uhi ke fakafaingofua'i 'a hono fakafo'ou ha lisi. Ko ha taha kuo ne fakahoko 'a e hia ni kuo pau, 'i ha'ane halaia, ke ne totongi 'a e tautea pa'anga ko e \$1000. 'Oku 'ikai kau heni 'a e ngaahi me'a'ofa tu'ufakaholo mo e foaki tau'ataina ha me'a'ofa pa'anga pe koloa koe'uhi ko hono foaki 'o ha lisi kelekele 'o fakatatau mo e angafai 'i Tonga."

9 Fakatonutonu 'o e kupu 19

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 19 'o e Lao ki he Kelekele 'o anga pehe ni –

- (a) 'i he kupu si'i (8), ke fakahu 'a e ngaahi lea ni "'i loto 'i he mahina 'e ono" 'i he hili pe 'a e "Talasiti pe Kau Talasiti";
- (b) tanaki atu 'a e kupu si'i 12 fo'ou ko eni –

"(12) 'I hano tuku atu ha me'a fekau'aki mo ha kelekele ki he Minisita ke fakahoko ha tu'utu'uni ki ai, kuo pau ke ne fakahoko pea tuku mai 'a e tu'utu'uni ko ia 'i loto 'i

he mahina ‘e tolu, tuku kehe ‘a e ngaahi kole mokisi ‘a ia kuo pau ke fakahoko ‘a e tu’utu’uni ko ia ‘i loto ‘i he mahina ‘e taha.”

10 Fakahu ‘a e kupu 21A

‘Oku fakatonutonu ‘a e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e kupu fo’ou ko eni hili ‘a e kupu 21 –

“21A Kuo pau ke ‘i ai ha Failesisita Pule pea mo ha Pule Savea ke na takitaha fatongia’aki ‘a hono lesisita ‘o e kelekele mo e ngaahi tofi’a tukufakaholo, fua savea ‘o e kelekele, pule’i ‘o e kau savea pea mo ha toe ngaahi ngaue kuo fakafatongia’aki kinaua ‘e he Minisita.”

11 Fakatonutonu ‘a e kupu 22

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 22 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tamate’i ‘a e kupu si’i (4) kae fetongi ‘aki eni –

“(4) ‘E ngofua ke hilifaki ‘i he Ngaahi Tu’utu’uni ha ngaahi tautea ki hono maumau’i ‘o e ngaahi tu’utu’uni ko ia.”

12 Fakatonutonu ‘a e kupu 33

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 33 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e ngaahi kupu si’i fo’ou ko eni hili ‘a e kupu si’i (2) ‘o pehe ni –

- (3) Ko ha kelekele kuo lisi ‘o hulu ‘i he peseti ‘e nima, kuo pau ke foki ia ki he Ma’u Tofi’a ‘i he taimi ‘e ‘osi ai ‘a e lisi ko ia, ke vahevahe ‘o fakatatau mo e Lao ni. Ko ha Ma’u Tofi’a ‘oku ‘ikai ke talangofua ki he kupu ni ‘oku ne fakahoko ‘a e hia pea, ‘i ha’ane halaia, te ne mo’ua tautea \$1000, pea kuo pau ke mole meiate ia ‘a e kelekele hulu ko ia ‘a ia ‘e hoko ia ko e kelekele ‘a e Pule’anga.
- (4) ‘O kapau ‘e ‘ikai fakangofua ‘e ha Ma’u Tofi’a ha lisi, ‘e ngofua ki he tokotaha kole ke ne tuku atu ‘a e me’a ko ia ki he Minisita ke fakahoko ha’ane tu’utu’uni ki ai ‘o fakatatau ki he fale’i ‘a e Komisoni.
- (5) ‘O kapau ‘e ‘ikai tali ‘e he Minisita ke foaki ha kelekele ‘o e Pule’anga, ‘e ngofua ki he tokotaha kole ke ne kole ke toe vakai’i ia ‘e he Fakamaau’anga Fakatonutonu Kelekele.”

13 Fakatonutonu ‘a e kupu 34

‘Oku fakatonutonu ‘a e Lao ki he Kelekele ‘aki ‘a hono tanaki atu ki he polovaiso ‘i he kupu si’i (1) ‘a e ngaahi lea ni “‘e fakahoko ‘e he Minisita ‘i he fale’i ‘a e Komisoni Kelekele Tau’ataina” ‘i he hili ‘a e “tu’utu’uni”.

14 Fakatonutonu ‘a e kupu 43

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 43 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono –

(a) tanaki atu ‘a e kupu si’i fo’ou (1A) hili pe ‘a e kupu si’i (1) ‘o pehe ni –

“(1A) Ko e fefine Tonga kotoa pe ‘i hono fa’ele’i kuo ta’u 21 pe lahi ange ‘oku te’eki ai hano ‘api kolo kuo pau ke ‘i ai ‘ene totonu ke foaki kiate ia ha ‘api kolo.”;

(b) ‘i he kupu si’i (2)(b), fakahu ‘a e ngaahi lea “‘i he’ene fekau’aki mo e kelekele ‘a e Pule’anga pea ki he Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ‘i he’ene fekau’aki mo e kelekele ‘i hono tofi’a” ‘i he hili ‘a e “Minisita”; pea

(c) ‘i he kupu si’i (2)(c), fakahu ‘a e ngaahi lea “pe ko e Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ‘o hange ko ia ‘e hoko” hili ‘a e “Minisita”.

15 Tanaki ‘a e kupu 43A

‘Oku fakatonutonu ‘a e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e kupu 43A fo’ou hili ‘a e kupu 43 ‘o pehe ni –

“43A (1) ‘O kapau ‘e ‘ikai tali ‘e ha Ma’u Tofi’a Tukufakaholo ke foaki ha kelekele, ‘e ngofua ki he tokotaha kole ke ne tuku atu ia ki he Minisita ki ha’ane tu’utu’uni ‘o fakatatau ki he fale’i ‘a e Komisoni .

(2) ‘O kapau ‘e ‘ikai tali ‘e he Minisita ke foaki ha kelekele, ‘e ngofua ki he tokotaha kole ke ne kole ke toe vakai’i ia ‘e he Fakamaau’anga Fakatonutonu Kelekele.”

16 Fakatonutonu ‘a e kupu 47

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 47 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tamate’i ‘a e “Kapineti” ‘i he feitu’u pe ‘oku ha ai ‘i he kupu ni pea fetongi’aki ‘aki ‘a e “Minisita”.

17 Fakatonutonu ‘a e kupu 51

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 51 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e kupu si’i (3) fo’ou ko eni –

“(3) Neongo ‘a e ngaahi tu’utu’uni ‘i he ngaahi kupu si’i kimu’a, kapau ko e kelekele ‘oku tu’u ‘i ha tofi’a ‘o ha Ma’u Tofi’a Tukufakaholo pea ko ia te ne fakahoko ‘a e ngaahi tu’utu’uni kae ‘ikai ko e Minisita, ka ‘o kapau ‘e ‘ikai ke tali ‘a e kole ‘e he Ma’u Tofi’a Tukufakaholo, pea ‘e ngofua ke tuku atu ‘a e me’a ko ia ki he Minisita ‘a ia te ne ngaue ‘o fakatatau ki he fale’i ‘a e Komisoni. Kapau ‘e ‘ikai tali ‘e he Minisita, ‘e ngofua ke toe vakai’i ‘e he Fakamaau’anga Fakatonutonu Kelekele.”

18 Fakatonutonu ‘a e kupu 53

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 53 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki ‘a hono –

(a) ‘i he kupu si’i (1), tamatè’i ‘a e ngaahi lea “Ka loto fiamalie ‘a e Kapineti ‘o pehe ‘e lava ke vahevahe ‘a e kelekele ki he ngaahi ‘api tukupau tapafa lelei kuo pau ke tu’utu’uni ‘e he Minisita ki he vahevahe ko ia” pea fetongi’aki ‘a e “Kuo pau ko e Minisita ‘e tu’utu’uni ki ha vahevahe ‘o ha kelekele ‘api tukupau tapafa lelei”.

(b) tanaki atu ha polovaiso ki he kupu si’i (1) ‘o pehe ni –

“Ka kuo pau ki he ma’u ‘api ke ne ‘oatu ha konga ‘o ha ‘api tukupau kuo tofitofi ke takitaha hono ngaahi foha, ‘ofefine, tokoua mo e tuofafine ki mu’a pea ne toki ‘oatu ha konga ki ha taha kehe”

(c) tanaki atu ‘a e kupu si’i fo’ou ‘o pehe ni –

“(3) Neongo ‘a e ngaahi kupu si’i ‘i mu’a, kapau ko e kelekele ‘oku fekau’aki mo ia ‘oku tu’u ‘i ha tofi’a tukufakaholo pea ko e Ma’u Tofi’a Tukufakaholo te ne fakahoko ‘a e tu’utu’uni, kae ‘ikai ko e Minisita pea kapau ‘e hoko ha feta’efiamalie’aki pea ‘e ngofua ke tuku atu ia ki he Komisoni ki ha’anau tu’utu’uni.”

19 Fakatonutonu ‘a e kupu 55

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 55 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘o pehe ni –

(a) ‘i he kupu si’i (1), tamate’i ‘a e ngaahi lea “E ngofua ki he Kapineti ‘i he’enau loto ‘ata’ata pe ki ai pea ‘i he poupou ki ai ‘e he Minisita ke fakangofua” kae fetongi’aki ‘a e “Ko e Minisita fekau’aki mo e kelekele ‘a e Pule’anga, pea ko e Ma’u Tofi’a Tukufakaholo fekau’aki mo e kelekele ‘i hono tofi’a, ke fakangofua”; pea

(b) ‘i he kupu si’i (2), tamate’i ‘a e lea “Kapineti” kae fetongi’aki ‘a e “Minisita”;

(c) toe fakafika ‘a e kupu si’i (2) mo e (3) ko e kupu si’i (4) mo e (5); pea

(d) fakahu atu ‘a e ongo kupu si’i fo’ou (2) mo e (3) hili ‘a e kupu si’i (1) ‘o pehe ni –

“(2) Kapau ‘e ‘ikai tali ‘e he Ma’u Tofi’a Tukufakaholo pea ‘e ngofua ke fakahoko ha kole ki he Minisita ‘a ia te ne fakahoko ha tu’utu’uni ‘i he fale’i ‘a e Komisoni.

(3) Kapau ‘e ‘ikai tali ‘e he Minisita ha kole fekau’aki mo ha kelekele Pule’anga ‘e ngofua ke fakahoko ha kole ki he Fakamaau’anga Fakatonutonu Kelekele ki hano toe vakai’i.”

20 Fakatonutonu ‘a e kupu 56

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 56(ii) ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono fakahu ‘a e ngaahi lea ni “pea ‘o kapau ko ha kelekele na’e toki ma’u fo’ou ‘e ‘ikai toe fiema’u ke loto ki ai ‘a e ‘ea”.

21 Fakatonutonu ‘a e kupu 60

‘Oku tamate’i ‘a e kupu 60 ‘o e Lao ki he Kelekele pea fetongi’aki eni –

- “60. (1) ‘E ‘ikai ha lisi ‘e foaki ‘i he ngaahi tu’utu’uni ‘o e Konga ko ‘eni ‘o e Lao ‘e kau ai ha kupu ke fakamafai’i ha totonu ke fakafo’ou ‘iate ia pe, pe ko ha fili ke fakafo’ou, pea ko ha fakafo’ou pe ha lisi kuo foaki ‘i he ngaahi tu’utu’uni ‘o e Konga ko ‘eni ‘o e Lao kuo pau fakangofua ia ‘e he Minisita.
- (2) Ko e hia ke ‘eke ha totongi ki mu’a, ‘i ha pa’anga, ngaahi koloa pe ko ha ngaue, kae toe fakafo’ou ha lisi, tukukehe ‘a e totongi lisi. Ko ha taha kuo ne fakahoko ‘a e hia ni kuo pau, ‘i ha’ane halaia ke ne totongi ‘a e mo’ua ko e \$1000.”

22 Fakatonutonu ‘a e kupu 65

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 65 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono fakapekia ‘a e kupu si’i (2).

23 Fakatonutonu ‘a e kupu 82

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 82(2) ‘o e Lao ki he Kelekele ‘o pehe ni –

(a) tamate’i ‘a e palakalafi (d) pea fetongi’aki ‘a e –

“(d) kapau ‘e pekia ‘a e ma’u ‘api ‘oku ‘ikai ke ‘i ai hano foha pe ha ‘ea tangata ‘o ha foha ‘o e ma’u ‘api ‘oku kei mo’ui, kuo pau ke hoko ki ai hono ‘ofefine pea te ne ma’u ia lolotonga ‘ene mo’ui pea kapau ‘e ‘i ai ha ‘ofefine ‘e toko ua pe lahi hake, pea te nau ma’u fakataautaha ‘o kamata mei he ‘ofefine lahitaha. Ko e ma’u ‘api ‘a e ‘ofefine ‘e toki to’o meiate ia ‘i ha’ane pekia pea ‘i he taimi ‘e malolo ai ‘a e ‘ofefine si’isi’i taha, pea kuo pau ke hoko ki he ‘api ‘a e fanau ‘o e ngaahi ‘ofefine takitaha ‘o kamata mei he fanga foha ‘o e ‘ofefine lahi taha hoko ki ai mo hono fanga ‘ofefine pea toki hokohoko ai pe ki he fanau ‘o e ngaahi ‘ofefine takitaha ‘i he founa tatau mei he lahi taha ki he si’isi’i taha;” pea

(b) ‘i he palakalafi (e), tamate’i ‘a e lea “te’eki ai ke mali” hili ‘a e fuofua ha ‘a e lea “‘ofefine”;

(c) tanaki atu ha polovaiso fo’ou hili pe ‘a e palakalafi (g) ‘o pehe ni –

“Ka kuo pau ‘i ha fekau’aki mo ha ‘api ‘a ia ko e kelekele na’e toki ma’u fo’ou, pea ‘oku ‘ikai ha fanau mali ‘a e tokotaha ma’u ‘api, ke hoko ki ai ‘a e fanau ohi fakalao ‘a e ma’u ‘api ‘o kamata mei he foha ohi fakalao tangata lahi taha pea hokohoko ai ‘o fakatatau ki he lao ‘o e hokohoko ‘ea.”

24 Tanaki ‘a e kupu 88A

‘Oku fakatonutonu ‘a e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e kupu fo’ou ko eni hili ‘a e kupu 88 –

“88A Ngaahi totonu ‘o ha uaifi kuo li’aki

‘E ngofua ki ha uaifi kuo li’aki ‘e he husepaniti, ke ne fakahoko ha kole ki he Fakamaau’anga, ke foaki mai ha tu’utu’uni ke hoko atu ‘ene nofo ‘i he ‘api kolo ‘a hono husepaniti fakataha mo ‘ene fanau ‘o a’u ki ha’ane toe mali pe pekia.”

25 Tanaki ‘a e kupu 88B

‘Oku fakatonutonu ‘a e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tanaki atu ‘a e kupu ko eni hili ‘a e kupu 88A –

“88B Ngaahi totonu ‘a e tokotaha ‘oku ne tauhi ‘a e kelekele

Ka ‘i ai ha memipa ‘o e famili kuo ne nofo mo tokanga’i ha kelekele ‘o lahi hake ‘i he ta’u ‘e nima, ‘i he loto ki ai ‘a e ma’u ‘api, kuo pau ke ne ma’u ‘a e totonu ke ne nofo ‘i he kelekele ‘i ha taimi tatau mo ia na’a ne nofo mo tauhi ai. Kapau ‘e faka’amu ‘a e ma’u ‘api pe ko hono hako ke nau pule’i ‘a e kelekele ki mu’a ‘a e ‘osi ‘a e vaha’a taimi ko ia; ‘e ngofua ke fakahoko ‘eni ‘aki ha felotoi ke totongi ha pa’anga totongi huhu’i kuo na felotoi ki ai, ka ‘ikai ke ‘i ai ha felotoi ki he mahu’inga ‘o e totongi huhu’i pea kuo pau ke tuku atu ia ki he Komisoni ke ne fakakaukau’i.”

26 Fakatonutonu ‘a e kupu 89

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 89 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono –

- (a) tamate’i ‘a e fo’i lea ko e “Kapineti” pea fetongi’aki ‘a e “Minisita ‘i he fale’i ‘a e Komisoni”;
- (b) fakahu ‘a e ngaahi lea ni “tukukehe kapau ko e kelekele na’e toki ma’u fo’ou pea ‘e ‘ikai toe fiema’u ke loto ki ai ‘a e ‘ea” hili ‘a e “‘ea”.

27 Fakatonutonu ‘a e kupu 90

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 90 ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono tamate’i ‘o e setesi hono ua kae fetongi’aki ‘aki ‘a e “‘E ngofua ki he Minisita, ‘i he fale’i ‘a e Komisoni, ke ne foaki atu ha lisi ‘i he ngaahi tu’unga mo e ta’u pea mo ha totongi ‘oku ne pehe ‘oku fe’unga.”

28 Fakatonutonu ‘a e kupu 100

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 100 (1) ‘o e Lao ki he Kelekele ‘aki hono –

- (a) ‘i he palakalafi (b), fakahu ‘a e ngaahi lea “tuku kehe kapau ko e kelekele na’e toki ma’u fo’ou pea ‘e ‘ikai toe fiema’u ke loto ki ai ‘a e ‘ea” ‘i he hili ‘a e “loto”.

- (b) 'i he palakalafi (c), fakahu 'a e ngaahi lea "tuku kehe kapau ko e kelekele na'e toki ma'u fo'ou pea 'e 'ikai toe fiema'u ke loto ki ai 'a e 'ea" 'i he hili 'a e "no".

29 Fakatonutonu 'a e kupu 113

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 113 'o e Lao ki he Kelekele 'aki hono tanaki atu 'a e "'i he fale'i 'a e Komisoni pea" 'i he hili 'a e "'oku ngofua ki he Minisita".

30 Fakatonutonu 'a e kupu 141

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 141 'o e Lao ki he Kelekele 'aki hono tamate'i 'a e kupu si'i (1) pea fetongi 'aki eni –

- “(1) 'E ngofua ki he Minisita, 'i he fale'i 'a e Komisoni, ke ne fekau ki ha taha ma'u kelekele ke tuku ange 'a hono kelekele ko ia, 'o kapau 'oku fakapapau'i 'e he Komisoni ko e kelekele 'oku fiema'u ke ngaue'aki ma'a e kakai.”

31 Fakatonutonu 'a e kupu 151

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 151 'o e Lao ki he Kelekele 'aki hono tanaki atu 'a e kupu si'i (3) fo'ou ko eni –

- “(3) Neongo 'a e ngaahi tu'utu'uni kimu'a 'i he kupu ni, 'e 'ikai ngofua ke foaki ha fekau ke totongi ki hano fakamalohi'i 'o ha tu'utu'uni aofangatuku pe ko ha toe tu'utu'uni pe 'a e Fakamaau'anga Fonua.”

32 Fakatonutonu 'a e Sipinga Fika 11 'i he Tepile IX

'Oku fakatonutonu 'a e Sipinga Fika 11 'i he Tepile IX 'o e Lao ki he Kelekele 'aki –

- (a) tanaki atu 'a e lea "pe fefine" hili 'a e lea "tangata"; pea
(b) tamate'i 'a e "16" kae fetongi 'aki 'a e "21".

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho

ni 'o

2012.